

УДК 378.147-0.177.4

ДІАГНОСТИКА СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Новгородська Ю. Г.

У статті розглянуто питання використання комплексу діагностичних процедур із метою з'ясування сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів. Доведено, що професійна відповідальність майбутніх фахівців полягає в готовності діяти на основі усвідомлення своїх обов'язків перед суспільством, емоційного сприйняття їх та здатності передбачати наслідки своєї поведінки, відповідати за них з урахуванням суспільної оцінки цих наслідків. Здійснено аналіз наукових підходів до розробки критеріїв та показників сформованості професійної відповідальності. Акцентовано увагу на визначенні критеріїв та показників, за допомогою яких можна діагностувати рівні сформованості професійної відповідальності у майбутніх менеджерів освітніх організацій. Основними критеріями визначено когнітивний, цілемотиваційний, операційно-діяльнісний. Схарактеризовано зміст високого, достатнього, середнього та низького рівнів сформованості професійної відповідальності у майбутніх менеджерів. Проаналізовані показники, критерії та рівні дадуть змогу визначити сучасний стан та передбачити динаміку формування професійної відповідальності фахівців.

Ключові слова: професійна відповідальність, менеджер освітньої організації, критерій, показник, рівень сформованості.

В статье рассмотрены вопросы использования комплекса диагностических процедур с целью диагностики сформированности профессиональной ответственности будущих менеджеров. Доказано, что профессиональная ответственность будущих специалистов заключается в готовности действовать на основе осознания своих обязанностей перед обществом, эмоционального восприятия их и способности предвидеть последствия своего поведения, отвечать за них с учетом общественной оценки этих последствий. Акцентируется внимание на определении критериев и показателей, с помощью которых можно диагностировать уровни сформированности профессиональной ответственности у будущих менеджеров образовательных организаций. Дана характеристика содержанию высокого, достаточного, среднего и низкого уровней сформированности профессиональной ответственности у будущих менеджеров. Проанализированные показатели, критерии и уровни позволят определить современное состояние и предсказать динамику формирования профессиональной ответственности специалистов.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, менеджер образовательной организации, критерий, показатель, уровень сформированности.

The article considers the use of the complex of diagnostic procedures in order to determine the formation of professional responsibility of future managers. It is proved that the professional responsibility of future specialists is to act on the basis of awareness of their responsibilities to the society, their emotional perception of them and the ability to predict the consequences of their behavior, to be responsible for them, taking into account the public assessment of these consequences. The analysis of scientific approaches to the development of criteria and indicators of the formation of professional responsibility is carried out. The emphasis is on determining the criteria and indicators by which one can diagnose the levels of formation of professional responsibility in future managers of educational organizations. The main criteria are determined by cognitive, targeting, operational and activity. The content of high, sufficient, average and low levels of professional responsibility formation in future managers is characterized. The analyzed indicators, criteria and levels will make it possible to determine the current state and predict the dynamics of the formation of professional responsibility of specialists.

Key words: professional responsibility, manager of educational organization, criterion, indicator, level of formation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в Україні проходять активні зміни в усіх сферах життєдіяльності, що спричинено не лише бажанням нашої держави відповідати європейському рівню, а й інтенсивним розвитком новітніх технологій та зміною поглядів на життя. У цьому контексті перед вищими навчальними закладами постає відповідальне завдання – забезпечити високопрофесійну підготовку менеджерів, здатних успішно розпочати професійну діяльність відразу після закінчення університетів. Сучасний менеджер повинен мати високий рівень професіоналізму та високу компетентність, що відображається в умінні розвиватись, відповідально ставитись до власних обов'язків, бажанні постійно самовдосконалюватись, самореалізовуватись, критично оцінювати результати своїх зусиль, використовувати компетентно підібрані методи, прийоми, доводити заплановані дії до кінця, володіти професійною відповідальністю.

Актуальність означених проблем підсилюють також протиріччя між ускладненими вимогами до особистості фахівця і ступенем сформованості його професійної відповідальності, яка забезпечує успішне виконання цих вимог:

- значенням процесу формування професійно значущих якостей у системі професійної підготовки майбутнього управлінця освіти та недостатньою вивченістю педагогічної сутності цього поняття;

- необхідністю розроблення системи формування професійної відповідальності майбутнього менеджера освіти і недостатньою розробленістю теоретико-методологічних основ та концептуальних положень її проектування;

- об'єктивною потребою участі викладачів у педагогічній підтримці майбутніх фахівців у формуванні професійної відповідальності і не досить розробленою методикою її реалізації [1].

Вагомий внесок у створення методологічних засад наукової розробки питання щодо формування відповідальності внесли розвідки В. Андрущенко, І. Бойченка, Л. Губерського, Т. Ящука та ін. Відповідальність як особливий тип взаємодії людини та суспільства проаналізована у працях Л. Грядунової, Є. Головухи, Г. Заболотної, І. Савченко, П. Симонова, А. Панова, В. Степаненко, В. Сперанського та ін. Професійна відповідальність є предметом дослідження таких науковців, як Л. Бешевець, С. Букша, О. Мухаметшин, В. Романов, В. Татенко та інші.

Мета статті – визначення компонентів структури професійної відповідальності майбутніх менеджерів, критеріїв, показників та рівнів її сформованості.

Виклад основного матеріалу. Знання інтересів майбутнього фахівця дозволяють певною мірою робити припущення щодо результатів його майбутньої професійної діяльності, дають можливість дослідити стан їх розвитку у майбутніх фахівців управлінської діяльності у період навчання і, таким чином, виявити, чи відповідає сучасна професійна підготовка майбутніх менеджерів вимогам сучасного ринку.

Для нашого дослідження важливе значення має те, що успішність формування професійної відповідальності залежить від своєчасного діагностування рівня сформованості її структурних компонентів та організації навчання з урахуванням результатів діагностування. Виходячи з цього, завданням експериментального дослідження було виявлення реального стану сформованості професійної відповідальності у майбутніх менеджерів.

Експеримент проводився на базі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Експериментом було охоплено 50 студентів факультету психології та соціальної роботи спеціальності "Менеджмент", з них 21 студент 2 курсу та 29 студентів 1 курсу.

Визначення рівня сформованості професійної відповідальності майбутнього менеджера можливе за наявності чіткої критеріальної бази. На нашу думку, критерії являють собою властивості, якості та ознаки об'єкта, що вивчається, за допомогою яких можна спостерігати за його розвитком, рівнем функціонування та станом. Показники являють собою якісні та кількісні характеристики сформованості певного критерію.

Ми виділяємо такі критерії сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів:

- *когнітивний* (володіння професійно важливими знаннями про сутність та структуру професійної відповідальності, її форми та види; здатність до логічних висновків, генерування та використання нової інформації);
- *цілемотиваційний* (сукупність мотивів і потреб, які спонукають майбутнього менеджера до формування власної професійної відповідальності; сформованість ціннісних орієнтацій, які визначають ціннісно-мотиваційне ставлення студента до діяльності в сфері управління);
- *операційно-діяльнісний* (сукупність професійних умінь застосовувати набуті інтегровані знання, уміння, досвід у сфері управління для виконання фахових завдань; готовність майбутніх менеджерів до активного використання управлінських технологій у професійній діяльності як засобу пізнання та розвитку професійної відповідальності).

На основі врахування ознак прояву якості сформованості показників когнітивного, цілемотиваційного та операційно-діялісного критеріїв дамо описову характеристику ступенів сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів (низький, середній, достатній і високий) (табл. 1).

Таблиця 1

Показники рівнів сформованості професійної відповідальності майбутніх менеджерів

Рівні відповідальності	Показники, що використано для диференціації рівнів сформованості професійної відповідальності. Фахівець (студент):
Високий	не залишає без уваги жодної справи, яка входить до кола його професійних обов'язків; завжди намагається вчасно і якісно виконати виробниче (навчальне) завдання, шукає шляхи його виконання, незважаючи на можливі міжособистісні ускладнення, за потреби звертається по допомогу; ніколи не шукає виправдання для власних помилок, визнає їх і діє таким чином, щоб зменшити їх вплив на успішність загальної справи; вимагає від підлеглих (оточення) відповідної до своїх переконань поведінки (іноді намагається виконати все сам); позитивно ставиться до професійної діяльності, має стійкі мотиви до підвищення професійної компетентності; характеризується постійним прагненням до самовдосконалення та саморозвитку; демонструє високу працездатність, ініціативність та впевненість у власних професійних здібностях.
Достатній	розуміє свої функціональні обов'язки, відповідально та дисципліновано їх виконує; повністю обізнаний зі змістом, методами та способами виконання професійних завдань; виконуючи всі справи, що входять до його обов'язків, у разі виникнення ускладнень допускає поділ завдань на "важливі", які намагається обов'язково виконати, і "менш важливі", невиконання яких, на його думку, допустиме; робить спроби перекладання відповідальності на інших, але після нагадування намагається самостійно виконати необхідну роботу; у типових та нетипових виробничих ситуаціях демонструє здатність самостійно відтворювати визначену послідовність та систему дій; іноді шукає виправдання власних помилок, але визнає їх і діє таким чином, щоб зменшити їх вплив на успішність загальної справи.

Середній	<p>частково розуміє свої функціональні обов'язки, намагається відповідально їх виконувати; виконуючи всі справи, що входять до його обов'язків, у разі виникнення ускладнень не завжди з повною самовіддачею шукає шляхи їх подолання, іноді – звертається за допомогою; може задовольнитись частковим досягненням мети діяльності, не докладаючи всіх можливих зусиль; готовий нести відповідальність за якість і результати виконаної роботи епізодично; не завжди вимагає від підлеглих (оточення) відповідної до своїх переконань і завдань діяльності колективу поведінки.</p>
Низький	<p>не планує виконання всіх завдань, не докладає зусиль для переборення утруднень, які виникають при виконанні навіть тих, виконання яких розпочинає; недостатньо розуміє необхідність застосовувати професійно важливі (правові, документознавчі, управлінські, психолого-педагогічні, методичні, комунікативні, інформаційно-технологічні, аналітико-статистичні) знання при виконанні професійних завдань; має приблизне уявлення про свою професійну діяльність, не розуміє повною мірою своїх функціональних обов'язків, що унеможлиблює їх відповідальне та дисципліноване виконання; допускає невиконання частини завдань, відшукуючи виправдання своїй бездіяльності зовнішніми факторами; некритично ставиться до власної діяльності та діяльності підлеглих, допускає відсутність планів як власної діяльності, так і плану діяльності колективу; не бачить потреби у професійному зростанні, самовдосконаленні та саморозвитку.</p>

Виходячи із завдань експериментального дослідження, було визнано за необхідне продіагностувати магістрів на сформованість у них почуття відповідальності та самостійності. Результати тестування засвідчують, що 22 % респондентів надто самостійні та гіпервідповідальні. Вони не тільки не допускають якогось втручання у свої справи, але і не можуть прислухатися до чужої думки, проявляють зайву впертість у досягненні будь-якої мети. Представники даної групи не завжди точно можуть оцінювати плюси і мінуси будь-якого рішення. Відповіді 46 % опитаних засвідчують, що вони непогано переносять стреси, незалежні, але завжди прислухаються до думки оточення, які їх за це цінують. Їхня впевненість у собі, своєму майбутньому обґрунтована. Решта студентів (32 %) виявилася нерішучими. Їм не вистачає впевненості у собі, самостійності й відповідальності при прийнятті важливих рішень.

З метою виявлення характеру ставлення респондентів до необхідності формування професійної відповідальності як інтегрованої особистісної якості менеджера, їхньої поінформованості щодо змісту досліджуваного феномена, самооцінки рівня її сформованості та значущості у професійній діяльності було проведено анкетування.

Набуті результати дослідження дозволили зробити деякі узагальнення.

Відповіді на перше питання анкети "Що Ви розумієте під поняттям "професійна відповідальність менеджера"?" засвідчує, що 50 % респондентів орієнтуються у сутнісних ознаках досліджуваного феномену; 32 % опитаних мають поверхове розуміння суті поняття "професійна відповідальність", а 18 % взагалі не мають уявлення про дане поняття.

Водночас зазначаємо, що ці показники не збігаються з оцінкою й відсутністю обґрунтованості студентами значущості професійної відповідальності в їхній майбутній управлінській діяльності (друге і третє запитання анкети). Результати опитування відображено на діаграмі (рис. 1).

Рис. 1. Значущість професійної відповідальності в управлінській діяльності менеджера (за самооцінними судженнями студентів)

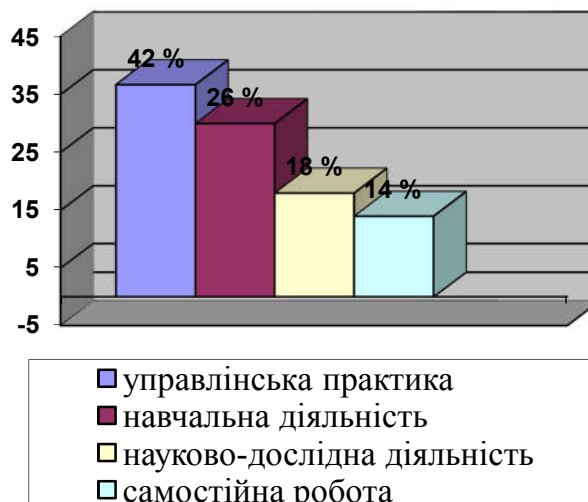
Така діагностувальна картина дозволяє дійти висновку про недостатню поінформованість магістрантів щодо суті та функціональної ролі професійної відповідальності в майбутній управлінській діяльності і необхідність формування підвалин професійної відповідальності на етапі підготовки майбутнього менеджера.

Четверте запитання анкети, що ставилося студентам: "Чи є доцільність у формуванні в університеті професійної відповідальності?", потребувало не тільки обрати варіант відповіді (так, ні, не можу відповісти), але й обґрунтувати його. Отримані дані показали, що 46 % опитаних обрали варіант "так", 32 % респондентів не визначилися з відповіддю, тобто зі своїм ставленням до формування основ означеної особистісної якості у процесі навчання у вищій школі, 22 % – заперечували доцільність формування у ВНЗ професійної відповідальності, що засвідчує недостатню поінформованість студентів щодо суті досліджуваного феномену.

Серед позитивних обґрунтувань (42 %) вирізняються частотою повторюваності такі: "це знадобиться в подальшій професійній діяльності" (12 %); "професійна відповідальність є компонентом професіоналізму" (16 %); "це є одним із критеріїв професійної готовності до управлінської діяльності" (14 %). Респонденти, що заперечували доцільність формування у ВНЗ основ професійної відповідальності вживали аргументи такого типу: "професійна відповідальність прийде з досвідом роботи" (34 %).

Відповіді на наступне запитання засвідчили позитивну тенденцію щодо прагнення респондентів оволодіти професійною відповідальністю в освітньому просторі ВНЗ, оскільки 54 % студентів обрали варіант "так"; 26 % – "ні, я зможу це зробити в процесі діяльності"; 8 % – "ні"; 12 % – не визначилися з відповіддю.

Визначаючи, який вид діяльності найбільше сприяє формуванню професійної відповідальності (7 запитання анкети), серед запропонованих варіантів відповіді респонденти обирали, на їхню думку, найефективніші. За результатами вибору рангові рівні були розподілені таким чином: управлінська практика – 42 %; навчальна діяльність – 26 %; науково-дослідна діяльність – 18 %; самостійна робота – 14 %. Результати опитування зображено на гістограмі (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл видів діяльності студентів за ступенем впливу на процес формування їхньої професійної відповідальності

Результати опитування засвідчують усвідомлення більшістю респондентів того, що формування професійної відповідальності значною мірою залежить від належної практичної підготовки студентів, оволодіння необхідними знаннями, вміннями і навичками, особистісного розвитку й професійного становлення майбутнього менеджера.

У контексті діагностувального дослідження нам цікаво було дізнатися, чи обумовлена, на думку опитуваних, їхня майбутня професійна кар'єра відповідальністю. Для цього було запропоновано на вибір декілька варіантів відповідей ("так"; "так, за певних умов"; "не можу відповісти"; "ні"). Варіант "так" обрало 32 % респондентів; "так, за певних умов" – 44 % респондентів; "не можу відповісти" – 14 % респондентів і "ні" – 10 % опитаних. Такі попередні дані переконують у правомірності наших тверджень щодо ознак сутнісної характеристики поняття "професійна відповідальність менеджера" крізь призму професіоналізації.

І насамкінець, глибину зацікавленості окресленою проблемою, усвідомлення її значущості мали показати пропозиції опитуваних (останнє запитання анкети для студентів) щодо нововведень в університеті задля більш результативного формування у майбутнього менеджера професійної відповідальності. Виявилось, що практично 18 % опитаних не дали відповіді на поставлене запитання або їхні пропозиції не відповідали його суті ("щоб студенти не запізнювалися на заняття"). Серед висловлених пропозицій нами виокремлено найбільш суттєві і водночас як такі, що називаються багатьма респондентами: "посилити практичну підготовку" – 42 %; "запровадити спецкурс" або "ввести навчальну дисципліну, що стосується цієї проблеми" – 24 %; "практикувати семінари-тренінги з формування основ професійної відповідальності" – 18 %; "удосконалювати свою професійну відповідальність у процесі самостійної роботи" (16 %).

Отже, отримані у процесі анкетування матеріали дозволили дійти деяких попередніх узагальнень: по-перше, студентам властива переважно поверхова обізнаність із змістом досліджуваного поняття, що спричинило їх сумніви щодо доцільності і бажання оволодіти навичками професійної відповідальності, навчаючись у ВНЗ, неадекватну самооцінку ступеня сформованості власної професійної відповідальності; по-друге, серед видів діяльності, на думку респондентів, що найбільше сприяють формуванню професійної відповідальності, є різні види практик, що підсилюється самостійною роботою; по-третє, цілком очевидно видається тенденція активізації пошуку студентами шляхів удосконалення освітнього середовища ВНЗ задля більш результативного формування професійної відповідальності у майбутнього менеджера.

Студентам у межах констатувального експерименту було запропоновано тест О. Махнача "Чи відповідальна ви людина?"

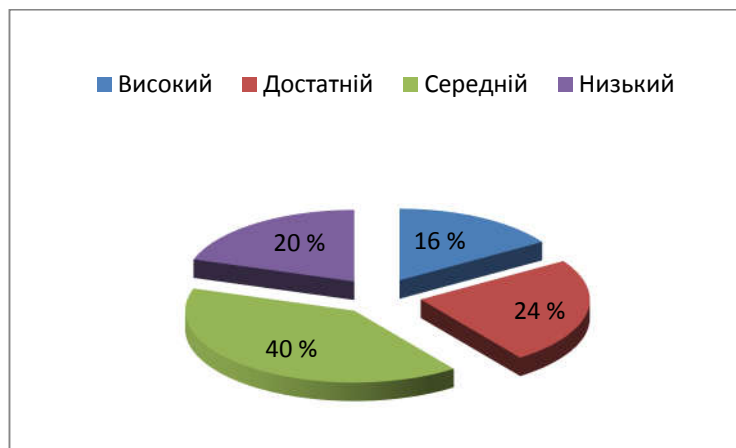
Аналіз відповідей тесту засвідчує, що лише 20 % респондентів можна назвати відповідальними людьми, у яких розвинене почуття обов'язку. Зазвичай вони віддають перевагу доводити розпочаті справи до кінця, і якщо які-небудь події заважають їм реалізувати намічені плани, то це завдає певних незручностей. Це люди, які часто беруть на себе відповідальність за інших людей, охоче всім допомагають, здатні жертвувати собою в інтересах інших. Схильні будувати міжособистісні відносини, ґрунтуючись на тому, наскільки люди, що їх оточують, володіють почуттями обов'язку і відповідальності. Для досягнення своїх цілей проявляють наполегливість і завзятість.

З'ясовано, що 48 % опитаних мають почуття відповідальності і обов'язку. Але іноді вони бувають надмірно пасивними; побоюються, щоб хто-небудь з оточення не оцінив їхнє бажання діяти активно як спробу взяти на себе кермо влади і повну відповідальність за події.

Решта студентів (30 %) характеризуються як люди, схильні до спонтанних, а іноді і непослідовних рішень. Вони часто не замислюються над тим, що від них, як від співробітників, очікують відповідальних рішень. Їхня неточність і необов'язковість можуть призвести до конфлікту з начальством.

На основі аналізу даних, отриманих під час проведення констатувального етапу експерименту, нами було виявлено *чотири рівні сформованості у студентів професійної відповідальності*: високий (16 %), достатній (24 %), середній (40 %), низький (20 %).

Підсумкові результати констатувального етапу експерименту подаємо на діаграмі (рис. 3).

Рис. 3. Рівні сформованості професійної відповідальності у майбутніх менеджерів

За результатами констатувального етапу експерименту ми виявили, що рівень сформованості професійної відповідальності у майбутніх менеджерів знаходиться переважно на середньому (40 %) рівні. Було виявлено недостатність теоретичних та практичних знань про професійну відповідальність та її характерні ознаки; недостатню підготовленість до вирішення управлінських ситуацій. Це свідчить про необхідність поглибленої роботи зі студентами щодо формування їх професійної відповідальності.

Література

1. Орлов А. О. Формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Орлов А. О. ; Національний авіаційний університет. – К., 2009. – 20 с.